

SEBASTIÀ ROTGER BARBER

LA DESCRISTIANITZACIÓ
DE MENORCA

PAPERS

PALMA
2022

PRÒLEG

SECULARITZACIÓ I CANVI CULTURAL

L'estudi dels processos de canvi cultural és complex, però apassionant. Complex perquè inclou molts d'elements que evolucionen a ritmes diferents i es combinen de manera diversa segons els grups socials o les comunitats humanes. Hi ha grans canvis, que s'originen en un context determinat i s'estenen de forma ràpida a tota la societat, però que possiblement duren poc, com determinades modes, i, en canvi, hi ha petits canvis que es van introduint a poc a poc en la manera de viure de la gent i que acaben tenint una repercussió profunda sobre la manera de pensar i de viure. Estudiar aquests processos és apassionant perquè ajuden a comprendre de forma més clara la vida de la gent i la manera de com les persones s'adapten a noves exigències i circumstàncies existencials.

Un d'aquests processos de canvi que el text d'en Sebastià Rotger vol analitzar és el de l'evolució de les pràctiques religioses dins de la nostra societat de tradició cristiana a Menorca, i més específicament, les pràctiques lligades als rituals de pas, que regulen el cicle de la vida. El tema no és nou, però no ha estat prou documentat ni analitzat en detall. Una bona aproximació a la permanència dels valors religiosos és estudiar la vigència de la pràctica dels rituals de pas que marquen el cicle vital en totes les societats humanes i que en la tradició cristiana s'expressen en les pràctiques sacramentals: el naixement celebrat en el ritual del bateig, la pubertat (encara que això no és evident per a la majoria, perquè l'Església va avençar el ritual a l'inici de la segona infantesa) manifestada en el conjunt dels sagraments de la confessió –primera comunió– confirmació, el matrimoni expressat en el ritual equivalent i la mort que té com a manifestació sacramental l'extremunció i com a ritual

social el funeral o comiat del difunt. Diguem, de passada, que la idea de set sagraments com a expressió de l'acció divina sobre els creients, és relativament tardana en la història del cristianisme, i respon a la importància simbòlica del nombre set, fet que té una arrel cultural anterior al mateix cristianisme, com es veu clarament en la cultura grega i jueva.

L'evolució de les pràctiques sacramentals, lligades als rituals de pas, té una doble importància per als antropòlegs estudiosos dels canvis culturals. Per una banda, si es parteix de la idea que els rituals de pas són comuns a totes les cultures, tal com ja va mostrar Arnold van Gennep en el seu text de 1909, perquè representen la socialització dels fets biològics bàsics, com naixement, pubertat, matrimoni (reproducció) i mort, tot establint a través dels rituals corresponents el sentit de la vida de la comunitat i, per tant, garantint la seva estabilitat, l'estudi dels canvis dels rituals, el pas de formes ritualitzades en el context d'una creença religiosa, en el nostre cas el cristianisme, a formes laiques, és a dir, no lligades a cap creença religiosa, és especialment important per entendre la manera en què la societat reestructura, o no (!), els seus valors i la seva manera d'integrar els comportaments dels seus membres en pautes compartides. Per posar un exemple actual: el matrimoni religiós tradicional ha anat evolucionant de manera que, sovint, el component estrictament religiós ha quedat reduït a un aspecte secundari de la celebració de les noces, de forma que la substitució de l'acte religiós, per un acte laic, a l'ajuntament o al jutjat, no ha representat cap alteració substancial en l'experiència social, centrada en la festa social. O com han assenyalat alguns estudiosos del ritual, a vegades un aspecte totalment secundari del ritual social, com l'anomenat *comiat de solter*, ha acabat ocupant un lloc rellevant en la celebració, si hem de fer cas de la inversió en temps i diners en la seva organització que avui molta gent realitza. En canvi, les celebracions de la primera comunió/confirmació no tenen, aparentment, alternativa laica i generen moltes vegades indecisions en les famílies que han d'explicar als seus fills l'absència de celebracions equivalents quan els companys d'escola celebren la primera comunió. Però, de fet, veiem com a poc a poc es van generalitzant dins de la nostra societat rituals substitutius dels rituals cristians, com són les celebracions de graduació o de final de cicle escolar, que a imitació d'altres societats, van

ocupant aquest espai de socialització lligat a l'adolescència, que correspon al ritual de pas de la pubertat.

En qualsevol cas, aquest tema de l'evolució i substitució dels rituals de pas, no és el tema central del treball d'en Sebastià Rotger. El seu treball se centra en el fet de la disminució dels rituals cristians, en tant que expressió d'un procés de *descristianització* de la nostra societat. I sembla que aquest és un fet aparentment clar, si hem de fer cas de la disminució de les pràctiques sacramentals cristianes. Les dades que aporta l'autor són contundents, tot i que algunes de les seves interpretacions poden no ser compartides per tothom.

En primer lloc, voldria aclarir que, per a mi, secularització no és sinònim de descristianització, tot i que en molts d'aspectes el fenomen de la secularització pot estar lligat a processos de pèrdua de les creences religioses dominants.

La secularització significa el procés de separació de la vida religiosa de la vida civil. És a dir, la no imposició de pràctiques lligades a una creença religiosa al conjunt de ciutadans. Això implica negar l'existència d'estats confessionals, del tipus que siguin, i, per tant, assumir que les creences i pràctiques religioses són una opció personal i privada, un dret personal, però mai una obligació imposada des d'institucions públiques civils. El procés històric de la secularització és el procés de la separació entre església/estat, que és manifesta de moltes maneres al llarg de la història, des del gran debat de les investidures, ja a l'edat mitjana, fins a la seva culminació amb les constitucions dels estats moderns, que en el cas espanyol és prou recent, en termes de cronologia històrica. En el fons, és un procés que va desmuntant, en etapes i profunditat diverses, aquella gran suposada *victòria*, que fou la declaració del cristianisme com a religió oficial des de l'època de Constantí, al segle IV. Dins de la mateixa Església catòlica el concili Vaticà II ha representat l'acceptació pública de la separació entre societat civil i comunitat religiosa, fet que no s'ha assumit no sense tensions en el sí de la mateixa Església.

En sentit estricte, la reivindicació secularitzadora deixa intacte el dret a la pràctica individual de les creences cristianes, però la història real no és així, perquè la resistència de l'Església, i no només de la catòlica, a perdre els privilegis derivats de les seves connexions amb l'Estat,

han fet que les pressions secularitzadores siguin associades a lluites anticlericals i, gairebé sempre, protagonitzades per grups antireligiosos. La història de la repressió *legal* i pública contra heretges, dissidents i no-creients és una de les taques més negres de la cultura *cristiana*. Això ha fet que sigui en bona part cert que l'abandonament de les pràctiques dels rituals sacramentals equival a l'abandonament de les creences religioses que les fonamenten i, a vegades, a la recerca de pràctiques alternatives.

Però si miram amb més detall les dades sobre l'evolució recent de les pràctiques religioses, com les que aporta en Sebastià Rotger, veurem que les coses no són tan simples. Les pràctiques relacionades amb els rituals de pas són esdeveniments del cicle de la vida dels individus, que han marcat la manera de viure durant segles. El cristianisme no ha estat només un conjunt de creences religioses individuals, sinó una forma de vida col·lectiva, una *cultura*. En aquest sentit podem dir que, en la nostra societat, el cristianisme és una *cultura*, un sistema social, que configura des de fa segles els espais i els temps de la vida dels individus. Les nostres ciutats i els nostres pobles s'han ordenat al voltant d'edificis (catedrals, esglésies, convents...) que estructuraven el paisatge del nostre territori, però també els cicles temporals ordenen els ritmes de la vida de les comunitats. El cicle de les festes i celebracions que es produeixen al llarg de l'any, de Nadal a Sant Joan, és un conjunt de fites, de marques, que deriva d'una organització simbòlica profundament cristianitzada del temps, i que perdura més enllà de les creences religioses individuals de la gent. El mateix podem dir de les marques rituals del cicle de la vida. Durant molt de temps han perdurat com a pràctica social, més que com a pràctica religiosa en sentit estricte. Els infants eren batejats fins i tot si els pares ja no es consideraven creients i si no ho feien, sovint eren les àvies que practicaven el conegut *bateig secret*, per si... Moltes parelles s'han casat per l'Església per pura tradició. I la pràctica del funeral, com a comiat del difunt, és encara prou estesa. Però no deixa de ser significatiu que la disminució de les pràctiques religioses del cicle vital es donen de forma desigual: el que més disminueix, amb una davallada espectacular, és el del matrimoni religiós, en canvi, el que perdura més és el del funeral. La diferència en el ritme d'abandonament dels

rituals religiosos no està només en la progressió de la pèrdua de creences, sinó en altres factors de tipus social. Per exemple, la ràpida disminució del matrimoni religiós respon, com a mínim a dos factors: primer, la llei del divorci de 1981. Com que l'Església no el reconeix i, per tant, no permet el fet de tornar-se a casar, molts acaben decidint casar-se pel civil; segon, el fet que la cerimònia civil permeti igualment una celebració no diversa de la religiosa, perquè el que guanya pes en el ritual és la festa i no el moment ritual en si... En canvi, el funeral connecta amb sentiments més complexos, com el de la mort i el més enllà, i per això molta gent el segueix practicant, independentment de les seves conviccions personals. Però, a més, l'alternativa civil al funeral religiós no ha estat desplegat pels nostres ajuntaments amb la facilitat i la prestància del funeral a l'església. És ben conegut, entre els especialistes, que els sistemes socials de dol són els que perduren més.

En darrer terme, la qüestió que obre un estudi com el d'en Sebastià Rotger és el d'intentar entendre perquè en els darrers trenta-cinc anys es produeix una profunda i accelerada disminució en les pràctiques sacramentals a Menorca. El llibre no dona una resposta clara a la qüestió, pel que fa a les causes, que són múltiples, però ho constata de forma indiscutible en dades. Que aquest procés no és només menorquí sembla evident. En aquest procés accelerat de *descristianització* social probablement intervenen factors com els de la globalització, els d'un individualisme accentuat, de valors socials canviants i molts d'altres factors de canvi cultural. En aquest sentit, les dades que aquest llibre planteja s'haurien de veure com una interpel·lació a la reflexió sobre nosaltres mateixos i sobre el camí que tenim davant.

Jaume Mascaró Pons

Doctor en Filosofia i antropòleg

Barcelona, 18 de maig de 2021